

'Els contes d'Hoffmann': romàntics i malèfics

Repassem la història de l'obra del compositor francoalemany Jacques Offenbach | Al Gran Teatre del Liceu s'hi pot veure fins a l'1 de febrer una versió amb ?Riccardo Frizza com a director musical, Laurent Pelly a la direcció d'escena, i les veus de John Osborn, Ermonela Jaho y Alexander Vinogradov

'Els contes de Hoffmann', amb producció de Laurent Pelly | Antoni Bofill - Gran Teatre del Liceu

Si hi ha una òpera que ha estat maltractada durant anys, sens dubte és *Els contes d'Hoffmann*, la darrera i també inacabada obra del genial compositor francoalemany **Jacques Offenbach**. El muntatge, que va començar ahir 18 de gener i durarà fins a l'1 de febrer al Gran Teatre del Liceu, en una producció amb escenografia romàntica i sinistra de Laurent Pelly, entrellaça magistralment somnis, realitat i amors impossibles.

Nascut a Colònia el 1819, fill d'un músic jueu de qui va rebre les primeres nocions, l'inici musical adolescent de **Jacques Offenbach** es remunta a fer música a les tavernes amb els seus germans per ajudar a la precària economia familiar. El pare va marxar a França el 1833, i allà va convèncer el seu fill perquè iniciés els estudis al Conservatori de París, del qual era director el compositor operístic italià **Gaspere Spontini**.

Amb un any d'estudis, **Offenbach** ja es va convertir en violoncel·lista principal de l'**Orquestra del Teatre Nacional de l'Opéra-Comique**, alhora que iniciava una trajectòria compositiva especialitzat en les operetes en un acte. El 1855 va estrenar dotze títols; el 1856, vuit; el 1857, set... i així fins a arribar al centenar. Per definir cada tipus d'obra d'**Offenbach**, tal com dins la

sarsuela hi ha el *gènere chico*, que només són les obres d'un sol acte, les *operetes* també són obres amb un sol acte, i si tenen dos o més actes ja esdevenen *òpera bufa*, *òpera fantàstica*.

La prolífica composició i un estil lleuger i burlesc el van convertir en el compositor més famós de París a l'inici de la segona meitat del segle XIX, fins al punt de rebre l'any 1861 la prestigiosa Legió d'Honor, màxima distinció de la República francesa. El compositor italià **Gioachino Rossini** el va batejar com "el **Mozart** dels Camps Elisis", mentre que l'alenany **Richard Wagner** va etzibar que posseïa "la calidesa que mancava a **Daniel Auber** (compositor oficial de l'Òpera Còmica de París), tot i que es tracta de la calidesa d'un femer, perquè tot Europa s'hi està reboquant". De fet, l'experiència parisenc de **Wagner** no va ser mai positiva.

Nacionalitzat francès, **Jacques Offenbach** és conegut als nostres dies com el compositor satíric de les grans *òpera bufa* del segle XIX. En el seu repertori líric va abordar molts gèneres, que inclouen una admirable quantitat de 101 obres per escena, per bé que no totes de la mateixa qualitat. Cal destacar, per exemple, el seu extraordinari *Grand concerto per a violoncel i orquestra*, tenint present que va ser un dels millors virtuoses de l'instrument al segle XIX, considerat el *Liszt* del violoncel. El cas d'*Els contes de Hoffmann* és una òpera en majúscules. Tot i que s'ha dit que era la seva única gran òpera, no és cert. Temps abans n'havia compost cinc altres, *Barkouf* (1860), *Die Rheinnixen* (1864), *Robinson Crusoé* (1867), *Vert-Vert* (1869) i *Fantasio* (1872).

Video: <https://www.youtube.com/watch?v=CW1VgWxPIB0>

Però, va existir reament Hoffmann? Sí, el seu nom complet era **Ernst Theodor Amadeus Hoffmann**. Amadeus en honor al compositor **Mozart**, perquè el seu autèntic tercer nom era Wilhelm. Era un home polifacètic; jurista, escriptor, musicòleg i compositor, la seva òpera *Undine* (1816), iniciadora del romanticisme, encara es representa de manera esporàdica als teatres alemanys i se n'han publicat diverses edicions.

Els tres actes centrals de l'òpera d'**Offenbach** formen part del recull de contes nocturns *Nachtstücke* (1814-1815) escrits per Hoffmann. Els llibretistes de les millors òperes franceses del moment, Jules Barbier i Michel Carré, els van triar i adaptar per al teatre inicialment amb una música de **Joseph-Jacques Ancassy**, estrenada l'any 1851.

És probable que el compositor alemany hagués vist aquesta adaptació. El que se sap segur és que l'estiu del 1875 ja parlava de la creació de la seva versió en una carta a Barbier, tot i que diferents situacions alienes al compositor van impedir-ne la producció. Finalment, el 18 de maig de 1879 van estrenar-se nou fragments d'*Els contes* en el marc d'un cicle de concerts privats realitzats a casa de **Jacques Offenbach**, anomenat 'Les vendredis de Jacques', obert només a un grup de tres-cents persones.

L'estrena oficial es va anunciar per a la tardor de 1880 a l'Opéra-Comique. Els assajos van començar al setembre, mentre el compositor treballava en el quart acte. Però el 5 d'octubre va morir **Offenbach**, i l'òpera va quedar inacabada. Els seus fills, hereus dels drets, van lluitar per reprendre l'obra i van treballar amb **Ernest Guiraud** per orquestrar el que faltava de música i poder-la estrenar l'any següent.

La seva estrena es va materialitzar el 10 de febrer de 1881 a l'Opéra-Comique amb un èxit absolut

El dia de l'assaig general, l'empresari de l'Opéra-Comique, Leon Carvalho, va decidir prescindir de l'acte de Giulietta i va encabir la famosa "Barcarolle" a l'acte d'Antonia, preveient que seria un èxit. I no es va equivocar. També va tallar l'acte de Venècia, perquè creia que l'obra tenia una durada excessiva. Carvalho havia encarregat a **Guiraud** que musicqués els diàlegs parlats i els convertís en recitatius, com ja havia fet pocs anys abans amb l'òpera *Carmen* de **Georges Bizet**. L'estrena va tenir lloc el 10 de febrer de 1881 al teatre de l'Opéra-Comique de París amb un èxit absolut. Es van fer dos bisos, l'ària d'Olympia "Les oiseaux dans la charmille", que s'ha convertit en una de les preferides de les sopranos de coloratura, i també la "Barcarolle". L'obra va arribar a les cent una funcions aquella mateixa temporada.

El compositor francès en va fer una segona versió per ser estrenada fora de França incorporant l'acte de Giulietta. Es tracta de la versió avui coneguda com edició Choudens, que ha estat la més recurrent fins entrats els anys noranta del segle passat. Dos dels fragments més famosos d'aquesta versió, l'ària de Dapertutto "Scintille diamant" i el sextet amb cor que tanca l'acte de Giulietta "Hélas, mon cœur s'égare encore", no van ser escrits per **Jacques Offenbach**, sinó pel francès **André Bloch**, que els va compondre per a l'estrena de l'òpera a Montecarlo el 1904 i que han perdurat com a originals del francoalemany fins a les revisions dels darrers anys.

Representació al 1881 del tercer acte de 'Els contes de Hoffmann': La mort d'Antonia Foto: Arxiu

I a partir d'aquest moment cadascú ha anat fent i desfent. Moltes vegades han estat directors d'escena els que n'han presentat la seva versió, sempre amb el vist-i-plau del director musical de torn. L'òpera ha tingut adaptacions, entre altres, de **Gunsberg i Bloch** (1904), **Hans Gregor i Maximilian Morris** (1905), **Otto Maag i Hans Haug** (1944) i **Thomas Beecham i Danni Arundell** (1951) per a un preciós film protagonitzat per Léonide Massine. També cal recordar la versió de **Walter Felsenstein i Fritz Voigtmann** (1958) i, en els darrers anys, de **Richard Bonynge** (1972), de la qual va sortir el meravellós enregistrament de Decca amb la seva esposa **Joan Sutherland** encarregada dels quatre rols, tal com desitjava en origen **Offenbach**, i un pletòric **Plácido Domingo**, i de Fritz Oeser (1978), la que va suposar unes sonades funcions al Festival de Salzburg del 1980 a càrrec de **Jean-Pierre Ponnelle** i **James Levine**.

La gran descoberta es va produir el 1976, quan el director d'orquestra i musicòleg brasiler **Antonio de Almeida** va trobar 1.250 pàgines manuscrites de l'obra a casa dels hereus d'**Offenbach**. El musicòleg Fritz Oeser va aprofitar la descoberta per fer-ne la seva edició crítica, que va veure la llum a les funcions a la Volksoper de Viena de 1978. El segell EMI en va fer l'enregistrament d'estudi el 1988 sota la direcció musical de **Sylvain Cambreling** i amb el protagonisme de **Neil Shicoff, José van Dam** i **Jessye Norman**.

El novembre de 1984 es van subhastar unes altres 350 pàgines manuscrites de l'òpera que tampoc no havien vist la llum. En aquest cas, el musicòleg Michael Kaye va reconstruir l'obra amb tot el material trobat. La versió de Kaye és la que més s'aproximaria al que el compositor hauria volgut (val a dir que l'autor era molt procliu a fer canvis un cop estrenada una obra). Del resultat se'n va fer un enregistrament excel·lent de l'**Orquestra de l'Òpera de Lyon**, sota la direcció musical de **Kent Nagano**, amb un Hoffmann de luxe, **Roberto Alagna**, i un **José van Dam** revalidant el seu brillant quartet de malvats. La millor edició clàssica Choudens es va incloure a la històrica versió d'EMI amb la direcció d'**André Cluytens**, el tenor suec **Nicolai Gedda** i la gran **Victòria dels Àngels** en el rol d'Antonia. Només per escoltar el seu acte i l'ària "Elle a fui, la tourterelle" ja val la pena tot

l'enregistrament.

'Els contes de Hoffmann', amb producció de Laurent Pelly Foto: Antoni Bofill - Gran Teatre del Liceu

Els contes al Liceu

L'òpera *Els contes d'Hoffmann* es va estrenar al Gran Teatre del Liceu el 5 de febrer de 1924, en l'edició Choudens, i es va utilitzar la mateixa versió en tots els programes fins abans de l'incendi. Cal remarcar que dos dels millors Hoffmann de tots els temps van cantar l'òpera al Liceu: **Alfredo Kraus** el 1986 i **Neil Shicoff** el 1990. El primer cop que es va representar al nou Liceu va ser la temporada 2012-13 amb producció del francès Lauren Pelly, la mateixa que pujarà a l'escenari aquesta temporada. Es va utilitzar l'edició de **Michael Kaye** i el tenor **Michael Spyres** va assumir-ne el rol principal. La soprano **Natalie Dessay** tenia previst cantar els quatre rols femenins, però al final els espectadors es van haver de conformar amb la seva fràgil i delicada Antonia. El baix i marit de Dessay, **Laurent Naouri**, va cantar els quatre rols malèfics, tal com volia el compositor. Per sort, la discogràfica Erato va tenir la visió d'enregistrar les funcions i editar-ne un DVD on es pot gaudir d'aquelles funcions tan brillants. I, a més, amb la inserció de subtítols en català.

Per obrir l'any, el Liceu ha previst la producció de Pelly i un repartiment equilibrat per als tenors **John Osborn** i **Arturo Chacón-Cruz**, dues apostes sòlides per encarnar el malaguanyat poeta. El rol d'Hoffmann intervindrà en plena forma i de manera compromesa en els cinc actes. La seva tessitura es troba a la zona aguda de la veu i per això és perfecta per a tenors lírics purs però amb facilitat per al pinyol, ja que hi ha diversos Si natural i Do5 escrits que han de ser ben sonors. El cantant nord-americà **Osborn**, especialista en aquest tipus de rols francesos, encapçalarà un primer repartiment amb el mexicà **Arturo Chacón-Cruz**, defensor d'un rol d'Hoffmann que ha passejat per mig món i en grans teatres com l'Scala de Milà. També serà un luxe comptar amb l'albanesa **Ermonela Jaho**, una de les sopranos més cotitzades mundialment, per fer d'Antonia en totes les funcions. Pocs teatres del món s'ho poden permetre.

Video: <https://www.youtube.com/watch?v=3KWhmE-iYIY>

Com ja és tradició ?i com era voluntat del mateix compositor? hi haurà una sola veu per als quatre rols malèfics. El baix rus **Aleksander Vinogradov**, que posseeix una autèntica veu de baix amb la presència necessària per a cada rol, s'alternarà amb el baríton italià **Roberto Tagliavini**, ja que la tessitura en què estan escrits els papers permet que tant els pugui interpretar un baix amb bons aguts com un baríton amb una zona greu potent. Altres luxes vocals d'aquesta producció liceística seran la francesa **Stéphanie d'Oustrac** com a Musa i Nickalusse o excel·lents intèrprets catalans com **Laura Vila** a la veu de la tomba, **Carlos Daza** en els rols de Schlémil i Hermann i **Roger Padullés** en el de Nathanaël. La direcció musical anirà a càrrec del jove canadenc d'origen indi **Jordan de Souza**, actualment director musical de la Komische Oper de Berlín.

Mai no sabrem amb seguretat com hauria acabat **Jacques Offenbach** la història d'*Els contes d'Hoffmann*. Segur que els hauria revisat després de l'estrena una o dues vegades. Però el que tenim clar és que ens trobem davant una de les grans òperes de tot el repertori francès del segle XIX. Una obra que, ja des de l'estrena, va tenir una gran acollida i popularitat, i que ha arribat als nostres dies sense decaure mai.